

Interpretacja danych jakościowych

David Silverman

WYDAWNICTWO NAUKOWE PWN

Interpretacja danych jakościowych

Metody analizy rozmowy,
tekstu i interakcji

David Silverman

Tłumaczenie

Małgorzata Głowacka-Grajper

Joanna Ostrowska

Wprowadzenie

Krzysztof Tomasz Konecki

H 101001

WYDAWNICTWO NAUKOWE PWN
WARSZAWA 2008

Interpretacja danych jakościowych

Dane oryginalu
David Silverman, *Interpreting Qualitative Data.*
Methods of Analysing Talk, Text and Interaction, 2nd edition

English language edition published by Sage Publications of London,
Thousand Oaks and New Delhi, © David Silverman, 2001

Tłumaczenie
Małgorzata Głowacka-Grajper (Słowo wstępne, Część I–II)
Joanna Ostrowska (Część III)

Konsultacja naukowa
Krzysztof Tomasz Konecki

Projekt okładki i stron tytułowych
Maryna Wiśniewska

Ilustracja na okładce
Marcin Piaskowski

Redaktorzy iniejujący
Sylvia Brezko
Wojciech Połec

Copyright © for the Polish edition by Wydawnictwo Naukowe PWN SA
Warszawa 2007

ISBN 978-83-01-15158-4

Wydawnictwo Naukowe PWN SA
00-251 Warszawa, ul. Miodowa 10
tel. 022 69 54 321; faks 022 69 54 031
e-mail: pwn@pwn.com.pl; www.pwn.pl

Spis treści

Wprowadzenie do polskiego wydania (Krzysztof Tomasz Konecki)	11
Sylwetka autora	11
Dlaczego warto przeczytać książkę Silvermana?	11
Czym jest socjologia jakościowa?	12
Inspiracje	12
Orientacja	14
Bibliografia	19
Słowo wstępne	21

część I. Teoria i praktyka badań jakościowych

ROZDZIAŁ 1. Rozpoczynanie badań	29
1.1. Generowanie problemu badawczego	32
1.1.1. Co to jest problem badawczy?	33
1.1.2. Pułapka absolutyzmu	34
1.1.3. Wrażliwość i problemy dostępne badaniu	36
1.2. Zróżnicowanie metod jakościowych	39
1.2.1. Obserwacje	41
1.2.2. Analizy tekstów	43
1.2.3. Wywiady	44
1.2.4. Nagrania audio i wideo	45
1.3. Podsumowanie	49
Główne zagadnienia	50
Polecane lektury	50
Ćwiczenia	50
ROZDZIAŁ 2. Czym są badania jakościowe?	52
2.1. Sens badań ilościowych	54
2.2. Nonsens badań ilościowych	56
2.3. Sens badań jakościowych	59
2.4. Nonsens badań jakościowych	59
2.5. Łączenie badań jakościowych i ilościowych	62
2.6. Rodzaje badań jakościowych	65
Główne zagadnienia	67
Polecane lektury	67
Ćwiczenia	68

część II. Metody

ROZDZIAŁ 3. Etnografia i obserwacja	73
3.1. Etnograficzne tematy	77
3.1.1. Studia dotyczące plemion	77
3.1.2. Studia subkultur	80
3.1.3. Badania sfery publicznej	81
3.1.4. Badania organizacji	82
3.2. Kwestie etyczne w etnografii	84
3.3. Kwestie metodologiczne	86
3.3.1. Uzyskiwanie dostępu	87
3.3.2. Poszukiwanie tożsamości przez badacza	87
3.3.3. Definiowanie problemu badawczego	90
3.3.4. Patrzyć i słuchać	91
3.3.5. Rejestrowanie obserwacji	93
3.3.6. Prowadzenie analizy danych w terenie	98
3.4. Teoretyczny charakter etnografii	99
3.4.1. Struktura lejka i teoria ugruntowana	100
3.4.2. Model naturalistyczny	101
3.4.3. Model etnometodologiczny	103
3.5. Jedność projektu etnograficznego: podsumowanie	106
Główne zagadnienia	107
Polecane lektury	108
Ćwiczenia	108
ROZDZIAŁ 4. Wywiady	111
4.1. Kiedy mamy do czynienia z „plemieniem” (Moerman)?	112
4.2. Implikacje: trzy wersje danych z wywiadów	114
4.3. Pozytywizm	115
4.3.1. Rodzaj uzyskiwanej wiedzy	116
4.3.2. Zadanie badawcze	117
4.3.3. Ograniczenia pozytywizmu	118
4.4. Emocjonalizm	118
4.4.1. Typy uzyskiwanej wiedzy	119
4.4.2. Przedsięwzięcie badawcze	119
4.4.3. Ograniczenia emocjonalizmu	120
4.4.4. Emocjonalizm: podsumowanie	122
4.5. Konstrukcjonizm	123
4.5.1. Typy uzyskiwanej wiedzy	123
4.5.2. Zadanie badawcze	124
4.5.3. Krytyka konstrukcjonizmu	125
4.6. Kultura młodzieżowa: łączenie „co” i „jak”	126
4.7. Ustanawianie przynależności w rozmowach młodzież–dorośli	129
4.8. Moralne opowieści o rodzicielstwie	132
4.9. Trzy modele: podsumowanie	138
4.9.1. Wartość danych pochodzących z wywiadów	138
4.9.2. „Prawda” danych pochodzących z wywiadów	138
4.10. Trzy praktyczne pytania oraz odpowiedzi	140
4.11. Podsumowanie	141
Główne zagadnienia	141

Polecane lektury	141
Ćwiczenia.	142
ROZDZIAŁ 5. Teksty	145
5.1. Analiza treści	149
5.2. Struktury narracyjne	150
5.3. Etnografia	154
5.3.1. Akta	155
5.3.2. Dane statystyczne	159
5.3.3. Zapisy oficjalnych procedur	160
5.3.4. E-maile	161
5.4. Etnometodologia: analizy kategoryzowania przynależności	164
5.4.1. Opowieść pilota	172
5.4.2. Nagłówki prasowe	173
5.4.3. Ogłoszenia towarzyskie	175
5.4.4. Podsumowanie.	175
5.5. Wnioski	176
Główne zagadnienia	177
Polecane lektury	177
Ćwiczenia.	178
ROZDZIAŁ 6. Rozmowa naturalna	183
6.1. Dlaczego warto wykorzystywać taśmy?	185
6.2. Transkrypcja kaset audio	187
6.3. Analiza konwersacyjna.	190
6.3.1. Trzy podstawowe założenia	190
6.3.2. Podejmowanie kolejek i naprawa	191
6.3.3. Konwersacyjne otwarcia i pary przyległych	192
6.3.4. Mowa instytucjonalna	194
6.3.5. Prowadzenie analizy konwersacyjnej.	199
6.4. Analiza dyskursu	200
6.4.1. Co to jest analiza dyskursu?	201
6.4.2. Repertuar interpretacyjny	202
6.4.3. Stopień zaangażowania	205
6.4.4. Scenariusze.	206
6.5. Porównanie analizy konwersacyjnej i analizy dyskursu	209
6.6. Wnioski	210
Główne zagadnienia	211
Polecane lektury	211
Ćwiczenia.	211
ROZDZIAŁ 7. Obrazy wizualne	214
7.1. Przykłady danych wizualnych	216
7.1.1. Przystanek autobusowy	216
7.1.2. Kreskówki	217
7.1.3. Atlas gwiazd	218
7.2. Semiotyka.	218
7.3. Etnometodologia i analiza konwersacyjna	223
7.3.1. Zdroworozsądkowa geografia	223
7.3.2. Wykorzystanie zasobów wizualnych i mechanicznych	226

7.4. Wnioski	233
Główne zagadnienia	234
Polecane lektury	234
Ćwiczenia	235

część III. Implikacje

ROZDZIAŁ 8. Wiarygodność badań jakościowych	239
8.1. Czy wiarygodność ma znaczenie?	239
8.1.1. Krytycy wiarygodności naukowej	240
8.1.2. Pytania kluczowe dla oceny badania	241
8.1.3. Problem anegdotyzmu	242
8.1.4. Czym jest nauka społeczna?	243
8.2. Rzetelność	245
8.2.1. Czy rzetelność to problem?	246
8.2.2. Rzetelność a obserwacja	247
8.2.3. Rzetelność a tekst	248
8.2.4. Rzetelność a wywiad	249
8.2.5. Rzetelność a transkrypcja danych audio i wideo	250
8.2.6. Rzetelność: podsumowanie	251
8.3. Trafność.	252
8.3.1. Trafność w badaniach ilościowych	252
8.3.2. Żądanie uznania trafności w badaniach jakościowych	253
Przykład 8.1. Klinika onkologiczna	262
Przykład 8.2. Kliniki przeprowadzające badania na obecność wirusa HIV	265
8.3.3. Trafność: podsumowanie	268
8.4. Ogólność	269
8.4.1. Łączenie badań jakościowych z ilościowymi pomiarami w populacji	271
8.4.2. Celowy dobór próby	272
8.4.3. Teoretyczny dobór próby	273
8.5. Wnioski	275
Główne zagadnienia	276
Polecane lektury	276
Ćwiczenia	276
ROZDZIAŁ 9. Sens i etyka badań jakościowych	280
9.1. Trzy role przedstawiciela nauk społecznych	282
9.1.1. Uczony	284
9.1.2. Doradca państwowy	285
9.1.3. Stronnik	287
9.2. Odbiorcy badań jakościowych	289
9.2.1. Decydenci polityczni jako odbiorcy	290
9.2.2. Praktycy jako odbiorcy	291
9.2.3. Ogół jako odbiorca	291
9.3. Etyka w badaniach jakościowych	292
9.4. Wkład jakościowej nauki społecznej	294
9.4.1. Dyskusja nad polityką społeczną	295
9.4.2. Zwiększanie możliwości	297
9.4.3. Tworzenie nowych perspektyw	298

9.5. Szczególna rola badań jakościowych: podsumowanie	303
9.6. Wnioski	304
Główne zagadnienia	306
Polecane lektury	306
Ćwiczenia.	306
ROZDZIAŁ 10. Możliwości badań jakościowych: podsumowanie.	308
10.1. Korzystaj z danych niewywołanych (pojawiających się naturalnie)	309
10.2. Unikaj przyjmowania punktu widzenia aktorów za wyjaśnienie	311
10.3. Badaj wewnętrzne powiązania między elementami	314
10.4. Próbuj przeprowadzać badania płodne teoretycznie	316
10.5. Zwracaj się do szerszego grona odbiorców.	318
10.6. Rozpoczynaj od pytania „jak?“, a potem pytaj „dlaczego?“	321
10.7. Badaj zjawiska rozproszone	323
10.8. Odróżniaj badania jakościowe od dziennikarstwa	325
10.9. Uwagi końcowe.	326
Główne zagadnienia	326
Polecane lektury	327
Ćwiczenia.	327
Załącznik. Uprozczone symbole transkrypcji.	328
Słownik terminów.	329
Bibliografia	334
Indeks nazwisk	344
Indeks rzeczowy	348

Wprowadzenie do polskiego wydania

Sylwetka autora

David Silverman, brytyjski socjolog, emerytowany profesor socjologii związany ciągle z Goldsmiths College oraz gościnnie wykładający w Management Department, King's College, University of London, znany jest polskim czytelnikom głównie ze swoich publikacji z zakresu metodologii badań jakościowych. Jest autorem ponad 14 książek, w tym: *Interpreting Qualitative Data* (2001), *Doing Qualitative Research* (2005) oraz (wraz z Clivem Sealem, Giampietro Gobo i Jaberem Gubrium) redaktorem zbioru *Handbook of Qualitative Research Practice* (2004). Interesuje się również socjologią medycyny i socjologią języka. Socjologowie organizacji pamiętają zapewne także jego znakomite dzieło z roku 1970, *The Theory of Organization. A Sociological Framework*, gdzie wyznaczył nową perspektywę analizy organizacji, którą można by nazwać „rozumiejącą socjologią organizacji”, inspirowaną dokonaniem Maxa Webera, Alfreda Schütza i Harolda Garfinkla.

Zainteresowania socjologią rozumiejącą i wynikającą z jej założeń metodologią badań jakościowych są udziałem Profesora Silvermana od dawna. Po zetknięciu się z etnometodologią, a następnie analizą konwersacyjną na przełomie lat sześćdziesiątych i siedemdziesiątych, pozostał wierny tym dwóm orientacjom socjologicznym do dnia dzisiejszego (Garfinkel, 1967; Sacks, 1972).

Dlaczego warto przeczytać książkę Silvermana?

Interpretację danych jakościowych warto przeczytać, ponieważ autor pokazuje w niej szerokie spektrum podejść analitycznych do interpretacji danych jakościowych, począwszy od badań etnograficznych i obserwacji, poprzez analizę danych uzyskanych z wywiadów, analizę tekstów, na analizie konwersacyjnej i badaniu danych wizualnych skończywszy. Analizuje również wartość różnego rodzaju danych oraz problemy z ocenieniem ich trafności i rzetelności. Znajdziemy w książce mnóstwo przykładów analizy różnego typu, m.in. analizy dyskursu danych wizualnych, również z perspektywy semiotyki czy analizy konwersacyjnej. Autor korzysta bardzo intensywnie z przykładów pochodzących z jego własnych badań nad konsultacjami medycznymi, gdzie analizuje konwersacje między lekarzami a pacjentami. Książka dostarcza nam przeglądu istniejącej literatury z zakresu socjologii jakościowej, zarówno dotyczącej samych badań,

teorii ugruntowanej czy pozytywistycznie ukierunkowanych analiz treści. Można też odczuć pewien dystans do etnograficznie generowanych danych, które nie są wiernym i „z zewnątrz” dokonany zapisem naturalnie zdarzających się działań (rozmów). Nie jest to wadą prezentowanego czytelnikom polskim podręcznika, ale można powiedzieć – zaletą. Jeśli autor ma wyraźnie skryształizowane poglądy na temat tego, czym jest analiza danych jakościowych i pełną świadomość jej różnorodności, a także słabości i zalet poszczególnych podejść (które w pracy są przedstawione), to łatwiej jest nam zrozumieć jego argumentację i krytykę różnego rodzaju socjologii jakościowych lub ignorowanie pewnych podejść, np. etnografii postmodernistycznej (Denzin, 1993; Fontana, 1993) bądź etnografii refleksyjnej inspirowanej myślą marksistowską (Burawoy, 2003, 1998).

Orientacja

Bardzo istotnym poglądem metodologicznym Silvermana jest przekonanie, że bez teorii badacz właściwie nie ma co badać. Jest to bardzo radykalne podejście w badaniach jakościowych, ponieważ w wielu innych podejściach, np. w etnografii czy metodologii teorii ugruntowanej, zaleca się często ograniczanie prekonceptualizacji badań. Mówiąc o konieczności posiadania orientacji teoretycznej, by wyjść w teren i go badać, autor używa pojęcia „modelu”. Model to wszechogarniająca rama teoretyczna pozwalająca widzieć rzeczywistość w określony sposób. Na model składa się „ontologia” i „epistemologia”. Dlatego też w skrócie możemy powiedzieć, że modele wiążą się z tzw. „paradygmatami”. Teoria zaś jest zbiorem pojęć używanych do definiowania pewnych zjawisk i ich wyjaśniania.

Silverman pisze, że bliska jest mu orientacja konstrukcjonistyczna. Przy okazji analizy zalet i wad wywiadu nieustrukturalizowanego kontrastuje ją z pozytywizmem i emocjonalizmem. Pozytywizm bada realne fakty dotyczące zachowań czy postaw ludzkich i to w sposób zestandaryzowany, zachowując rygorystyczny metodyczny oraz dobierając próbę do badań w sposób losowy. Emocjonalizm zaś stara się dotrzeć do autentycznego doświadczania świata ludzkich podmiotów i temu mają służyć nieustrukturalizowane wywiady. Jako przykłady badań emocjonalistycznych Silverman podaje analizy prowadzone przez radykalne feministki. Tymczasem w konstrukcjonizmie stwierdza się, że dane są wspólnie konstruowane przez badacza i badanych, i każdy wywiad należy traktować jako temat badawczy. Stąd dane z wywiadu powinny być raczej tematem badania niż rzetelnym źródłem danych o rzeczywistości przekraczającym kontekst wywiadu*.

* Silverman nie używa pojęcia „konstruktywizm”, uważając, że termin ten nie dotyczy dyskusji w naukach społecznych. Bardziej właściwy jego zdaniem jest termin „konstrukcjonizm” (korespondencja prywatna). Jednakże spotykamy pojęcie „konstruktywizmu” w naukach społecznych, które bliskie jest rozumieniu przez Silvermana pojęcia „konstrukcjonizm”, na przykład w pracy Kathy Charmaz *Constructing Grounded Theory* (2006). Charmaz również uważa, że dane z wywiadu są konstruowane w samej sytuacji badania i badacz ma aktywny wpływ na to, co generuje jako dane oraz na wygenerowane kategorie ze względu na przyjęte wcześniej założenia. Różnica tkwi w tym, że Charmaz uważa, iż można badać ludzkie doświadczanie świata, a zatem w tym punkcie powinna być zaliczona do wyróżnionej przez Silvermana orientacji „emocjonalistycznej”. Podobnie należałoby do emocjonalizmu zaliczyć prawie cały interakcjonizm symboliczny jako orientację teoretyczną i badawczą, stara się on bowiem dotrzeć do znaczeń nadawanych przez aktywnie doświadczające świat podmioty.

Wywiad socjologiczny nie jest naturalnie zdarzającą się sytuacją (konwersacją), dlatego też nie może być uważany za źródło danych chociażby o doświadczaniu świata przez badanych. Powinien być analizowany jako społeczne działanie występujące w kontekście pewnych kulturowych form współczesnego społeczeństwa, zwanego „społeczeństwem wywiadu”. Wypowiedzi w wywiadach są niejako objaśnieniami „doświadczenia” uczestników życia społecznego, sformułowanymi zgodnie z pewnymi kulturowymi konwencjami (por. Atkinson, Silverman, 1997).

Przyjęta przez Silvermana konkretna orientacja teoretyczno-metodologiczna (etnometodologia i analiza konwersacyjna), mimo że wprost nie zawsze wyrażona i zakamuflowana przedstawianiem jednocześnie innych metod analizy danych jakościowych (np. semiotyki), okazuje się jednak brzemienne w skutki. Silverman krytykuje wprost możliwość badania doświadczenia ludzkiego (*experience*), szczególnie krytykując, jak już wspomniałem, „dogmatyczne podejście feministyczne”. Powinno się badać tylko naturalnie zachodzące interakcje bądź wcześniej wytworzone teksty, na które badacz nie miał wpływu. W ten sposób „bezpośredniość i autentyczność” relacji doświadczających świat osób staje się dla Silvermana niebezpieczna, zawsze bowiem tam, w pobliżu wytwarzania danych, jest badacz, który oddziałuje na zachodzące interakcje (podrozdz. 8.1.1). Jednakże, jeśli sięgniemy do współczesnego interakcjonizmu amerykańskiego (Fine, 1998) czy kanadyjskiego (Prus, 1996; Dawson, Prus, 1993), to znajdziemy poważne argumenty na rzecz możliwości badania ludzkich „doświadczeń” (*human-lived experience*) i „świata życia” (*life world*). Bezpośrednia i dokładna znajomość badanego obszaru (*intimate familiarity*, pojęcie Herberta Blumera, 1969) pozwala przedstawić z różnych punktów widzenia, w różnych kontekstach empirycznych i wymiarach analitycznych to, jak ludzie doświadczają bezpośrednio ich otaczającą rzeczywistość. Ponadto *intimate familiarity* oznacza procesualne podejście do analizy obserwowanych i rozwijających się naturalnie działań. Korzenie tego pojęcia sięgają do koncepcji *sympathetic introspection* Charlesa H. Cooleya, czyli do prób wczuwania się badacza w intencje i motywy działających i badanych podmiotów poprzez stawianie siebie w ich pozycji. Należy także zaznaczyć, że obserwowane działania mają charakter działań połączonych, są związane z dostosowywaniem się do linii działania innych osób, z którymi jesteśmy w interakcji. Tylko przebywając z ludźmi przez dłuższy okres czasu i obserwując ich oraz rozmawiając z nimi, możemy zauważyć, jak naturalnie zachodzą określone działania w danej zbiorowości, szczególnie chodzi tutaj o „działania połączone” (Blumer, 1969; Prus, 2007). Formy językowe i kulturowe nadal mogą być badane i nie ma niebezpieczeństwa – którego obawia się Silverman – ich zniekształcenia w analizie. Możemy nawet powiedzieć, że kontekstualność znaczeń oraz struktur interakcyjnych (co przede wszystkim interesuje Silvermana) będzie lepiej zapoznana (zob. Knoblauch, 2005, s. 19). Badając szczegółowo doświadczanie świata przez ludzkie podmioty, możemy zobaczyć, jak tzw. twarda rzeczywistość (*obdurate reality*; Blumer, 1969) jest „przekształcana” *in situ*.

Przyjęcie założenia, że możliwe jest badanie jedynie naturalnie zachodzących interakcji, ponieważ tylko one nie są zniekształcone przez badacza, wyklucza z prawomocnych orientacji naukowych etnografię, teorię ugruntowaną, wszelkie rodzaje wywiadów swobodnych jako samodzielnych narzędzi badawczych, badania przy użyciu kwestiona-

riusza, wiele orientacji w socjologii wizualnej, gdzie badacz angażuje badanych do wykonywania fotografii/nagrań itp. Jednakże nawet naturalnie zdarzające się interakcje muszą być przecież nagrane (gdzie ustawiamy narzędzie nagrywające zależy przecież od badacza), przepisane i przeanalizowane przez badacza/badaczy. Badacz pojawia się na każdym z tych etapów generowania danych i ich analizy. Czy ulepszając i dokonując coraz bardziej precyzyjnej transkrypcji tekstów mówionych, nie wpływamy na kształt danych? Badacz, będąc analitykiem, widzi i słyszy przecież to, na co pozwalają mu przyjęte choćby najbardziej ogólne perspektywy teoretyczne (tzw. modele). Skupiając się ponadto na konwersacji i mowie, istnieje niebezpieczeństwo zbyt technicznej koncentracji na formalnych aspektach rozmowy z pominięciem ważnych elementów istniejących w kontekście rozmowy, które mogą być etnograficznie ważne dla zrozumienia jej sensu. Taka koncentracja umożliwiła badanie tylko jednego wzoru społecznej organizacji i społecznego działania (zob. Atkinson, 2005, s. 14–15).

Interesujące jest spojrzenie na metodykę badań Davida Silvermana. Autor twierdzi, że aby osiągnąć wiarygodność w badaniach jakościowych, należy zrobić wszystko, by sfalsyfikować wstępne założenia dotyczące zbieranych danych. W ten sposób Silverman zbliża się do neopozytywistycznej wizji uprawiania nauki, a szczególnie do tego, co Popper nazywa racjonalizmem krytycznym. Należy dążyć do falsyfikacji naszych przeżyć, twierdzeń dotyczących powiązań między zjawiskami „istniejącymi” w naszych danych. Wtedy tylko możemy osiągnąć wiedzę pewną i obiektywną, gdy pewne twierdzenia ciągle bronią się przed krytyką i weryfikacją empiryczną. Wiedza ma jednak charakter tymczasowy. Dalsze badania i analizy mogą ją sfalsyfikować. Użycie przez Silvermana takich pojęć, jak rzetelność i trafność, również świadczy o skłonnościach pozytywistycznych / neopozytywistycznych, jeśli chodzi o metodologię badań. Rzetelność w badaniach ilościowych dotyczy dokładności pomiaru. Silverman przenosi to pojęcie do badań i analiz jakościowych i za Hammersleyem (1992, s. 67) definiuje rzetelność jako stopień zgodności w przypisywaniu przypadków do jednej kategorii przez wielu badaczy lub przez jednego badacza w różnych kontekstach. Chodzi więc tutaj o dokładność klasyfikacji. Autor rozpatruje precyzyjnie, jak pojęcie rzetelności odnosi się do różnych technik generowania danych (np. obserwacji czy wywiadu bądź transkrypcji danych audio-wideo).

Podobnie dbałość o tzw. trafność wskazuje na pozytywistyczną/neopozytywistyczną orientację metodologiczną. Chodzi tutaj o to, czy wyjaśnienie zjawiska rzeczywiście dotyczy tego zjawiska, które badamy. Autor sądzi, że wielu badaczy, chcąc wyeliminować nietrafne wnioski, stosuje różne techniki, np. triangulację lub tzw. „nadawanie trafności przez respondenta”. Triangulacja polegająca na użyciu różnych rodzajów danych czy technik badawczych nie rozwiązuje – według Silvermana – tej kwestii, istnieje bowiem tutaj nierozwiązywalny problem różnorodności kontekstów wytwarzania różnych rodzajów danych przy użyciu różnych technik badawczych. Co więcej, triangulacja nie zawsze służy kontroli trafności, może być również stosowana jako poszukiwanie nowych warstw danych naświetlających problem badawczy z innej strony. Podobnie poleganie na ocenie naszych wniosków przez respondentów nie daje rozwiązania problemu trafności, ponieważ w sytuacji oceny są raczej generowane nowe dane niż następuje tam weryfikacja objaśnień badacza. Silverman jest tutaj bardzo precyzyjny w swym sta-

nowisku i proponuje inne, jego zdaniem właściwsze sposoby sprawdzania trafności w badaniach jakościowych, a są to: indukcja analityczna, metoda analizy odchyłeń (przypadków negujących wstępne hipotezy), dogłębna analiza danych, używanie odpowiednich tabularyzacji (zestawień). Ta ostatnia metoda odwołuje się do danych statystycznych, gdzie reguła większości ma niejako weryfikować wnioski o charakterze jakościowym (zob. podrozdz. 8.3.2.).

Podobnie, przy omawianiu problemu uogólniania w badaniach jakościowych, Silverman odwołuje się do logiki uogólniania w odniesieniu do populacji (tak jak w badaniach ilościowych), a więc nie chodzi mu tylko o tworzenie pojęć ogólnych pozwalających na opis zjawisk, ale o pokazanie, jak dane zjawisko sytuuje się pod względem ilościowym w danej populacji (podrozdz. 8.4.1). Fakty te świadczą, że pomimo inspiracji teoretycznej zwanej etnometodologią i analizą konwersacyjną, metodyka badawcza najwyraźniej kieruje Silvermana do ścieżek wydeptanych przez pozytywistyczne i/lub neopozytywistyczne myślenie w naukach społecznych. Ma to swoje zalety, ponieważ dzięki takiemu podejściu badania jakościowe zyskują na precyzji i jest możliwa dyskusja z innymi orientacjami badawczymi w socjologii (jak np. ilościowymi). Wówczas takie pojęcia kontrolne, jak rzetelność, trafność czy możliwość uogólniania, stają się bazą dla wspólnego języka w debacie między różnymi orientacjami na temat jakości badań empirycznych.

Niemniej można sobie wyobrazić inne metody oceny badań jakościowych, o których Silverman nie pisze. Na przykład w klasycznej metodologii teorii ugruntowanej w wersji Barneya Glasera ważne jest, by wygenerowana z danych empirycznych teoria (tj. hipotezy, opis pojęciowy i propozycje teoretyczne) „była dostosowana” (*fit*), „pracowała” (*work*), a ponadto była istotna dla działalności osób w obszarze badanym (*relevant*), dająca się modyfikować (*modifiable*) oraz dawała się odnosić do innych obszarów badawczych (np. formalnych) oraz zastosowanych tam metod badawczych (*transcending*; Glaser, 1978, s. 4–6; zob także Konecki, 2000). W wersji konstruktywistycznej Kathy Charmaz (2006, s. 182–183) badania służące generowaniu teorii ugruntowanej powinny być przede wszystkim wiarygodne (*credible*) ze względu na konieczność oddania sposobów i treści doświadczenia świata przez samych badanych. Aby ocenić wiarygodność badań i danych empirycznych, trzeba odpowiedzieć na następujące pytania:

• Czy badania pozwoliły na osiągnięcie bezpośredniej i dokładnej znajomości badanego obszaru?

• Czy dane są wystarczające (ich zakres, liczba i głębia obserwacji), by uzasadnić wnioski?

• Czy poczyniono wystarczającą ilość porównań między obserwacjami i kategoriami?

Innym kryterium oceny jest oryginalność, które można skonkretyzować – według Kathy Charmaz – następująco:

• Czy wygenerowane kategorie oferują nowy wgląd w badaną rzeczywistość?

• Czy analiza dostarcza nowej konceptualizacji danych?

• Jak jest społeczne i teoretyczne znaczenie pracy badawczej?

• Jak wygenerowana teoria odnosi się, poszerza i dookreśla istniejące idee, pojęcia i praktyki?

Następnym kryterium oceny badań jakościowych jest tutaj znaczenie społeczne (*resonance*) pracy badawczej:

- Czy kategorie portretują w pełni doświadczenia badanych?
- Czy odkryto graniczne i uważane za oczywiste znaczenia?
- Czy połączono większe zbiorowości lub instytucje z życiem jednostek badanych, jeśli istnieją dotyczące tych powiązań dane empiryczne?
- Czy teoria ugruntowana znaczy coś dla uczestników badanego świata i oferuje im głębszy wgląd w ich życie i świat?

Ostatnim kryterium jest użyteczność. Dotyczy ona następujących problemów:

- Czy analiza oferuje interpretacje, których ludzie używają w ich życiu codziennym?
- Czy zastosowane kategorie analityczne sugerują jakieś ogólne procesy?
- Jeśli tak, to czy sprawdzono je wobec wszelkich możliwych ukrytych konsekwencji z nich płynących?

• Czy przeprowadzona analiza może zainspirować badania w innych obszarach?

• Jak praca badawcza przyczyniła się do rozwoju wiedzy i ulepszenia świata?

Z przytoczonych kryteriów oceny badań jakościowych prowadzących do formułowania uogólnień (teorii ugruntowanej) widzimy dużą różnorodność podstaw tej oceny. To, co dla Silvermana jest niebezpieczne, np. *intimate familiarity*, tzn. dokładne badanie ludzkiego doświadczenia świata czy przyczynianie się do zmiany świata, jest niezwykle ważne dla oceny badań w stylu konstruktywistycznym Kathy Charmaz. Przyjęcie innych podstawowych założeń metodologicznych powoduje konieczność sformułowania innych kryteriów oceny jakości badań. U Kathy Charmaz (czy w etnograficznych badaniach w stylu szkoły chicagowskiej Roberta Prusa; zob. Prus, 1996) będą to założenia symbolicznego interakcjonizmu, który wprowadzając pojęcie jaźni, tożsamości, społeczności, relacyjności, społecznego świata, skłania badaczy do dokładnych etnograficznych analiz i koncentracji na badaniu doświadczenia oraz jego związku z różnego rodzaju społecznościami. Z kolei dla Barneya Glasera sprawdzianem jakości badań jakościowych jest to, co czyni sama wygenerowana z danych empirycznych teoria, tzn. jak dobrze wyjaśnia, pasuje do danych, czy daje się modyfikować i czy może być użyta w innych obszarach rzeczowych czy formalnych. Zatem ocenę jakości badań dokonujemy, obserwując sam efekt tych badań, jakim jest stworzenie teorii, która ma spełniać określone zadania. Sama wygenerowana teoria jest więc meta-kryterium dla oceny badań jakościowych.

Książka Davida Silvermana, po zrozumieniu inspiracji teoretycznych autora, jest dobrym przykładem na analizę różnorodnych podejść w badaniach jakościowych. Jest ponadto znakomitym narzędziem do pracy ze studentami, a także podręcznikiem do samodzielnego studiowania. Wzbogaca ona znacznie istniejące na naszym rynku prace z zakresu metodologii badań jakościowych i wprowadza nowe wątki badawcze i nowe orientacje nieobecne w istniejących podręcznikach metodologicznych. Będzie niezwykle przydatna do studiowania takich kierunków, jak socjologia, psychologia społeczna, komunikacja społeczna, pedagogika, antropologia, etnografia i etnologia. Jednym słowem, jest to ważny podręcznik metodologiczny na naszym rynku wydawniczym.

Bibliografia

- Atkinson Paul (2005), *Qualitative Research – Unity and Diversity*, „Forum Qualitative Sozialforschung /Forum: Qualitative Social Research” nr 6(3), art. 26, www.qualitative-research.net/fqs-texte/3-05/05-3-26-e.htm.
- Atkinson Paul, Silverman David (1997), *Kundera's Immortality: the interview society and the invention of the self*, „Qualitative Inquiry” nr 3, s. 304–325.
- Blumer Herbert (1969), *Symbolic Interactionism. Perspective and Method*. Berkeley, Los Angeles, London: University of California Press.
- Burawoy Michael (1998), *The Extended Case Method*, „Sociological Theory” vol. 16, nr 1, s. 1–33.
- Burawoy Michael (2003), *Revisits: an Outline of a Theory of Reflexive Ethnography*, „American Sociological Review” vol. 68, s. 645–679.
- Charmaz Kathy (2006), *Constructing Grounded Theory*, London: Sage.
- Dawson Lorne, Prus Robert (1993), *Interactionist Ethnography and Postmodernist Discourse: Affinities and Disjunctures in Approaching Human Lived Experience*, „Studies in Symbolic Interaction” vol. 15, s. 147–177.
- Denzin Norman (1993), *The Postmodern Sensibility*, „Studies in Symbolic Interaction” vol. 15, s. 179–188.
- Fine Gary Alan (1998), *Moral Tales: The Culture of Mushrooming*, Cambridge: Harvard University Press.
- Fontana Andrea (1993), *Interactionist Ethnography and Postmodern Discourse Revisited*, „Studies in Symbolic Interaction” vol. 15, s. 189–192.
- Garfinkel Harold (1967), *Studies in Ethnomethodology*, New York: Prentice Hall.
- Glaser Barney (1978), *Theoretical Sensitivity*, San Francisco: The Sociology Press.
- Hammersley Martyn (1992), *What's Wrong with Ethnography: Methodological Explorations*, London: Routledge.
- Kleinknecht Steven (2007), *Robert Prus: His Career, Contributions, and Legacy as an Interactionist Ethnographer and Social Theorist*, „Qualitative Sociology Review” vol. 3, nr 2, www.qualitativesociologyreview.org/ENG/archive_eng.php.
- Knoblauch Hubert (2005), *Focused Ethnography*, „Forum Qualitative Sozialforschung /Forum: Qualitative Social Research” nr 6(3), art. 44, www.qualitative-research.net/fqs-texte/3-05/05-3-44-e.htm.
- Konecki Krzysztof (2000), *Studia z metodologii badań jakościowych. Teoria ugruntowana*, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Konecki Krzysztof (2005), *Editorial: Qualitative Understanding of Others and Qualitative Sociology*, „Qualitative Sociology Review” vol. 1, nr 1, www.qualitativesociologyreview.org/ENG/archive_eng.php.
- Konecki Krzysztof, Kacperczyk Anna, Marciniak Łukasz (2005), *Polish Qualitative Sociology: The General Features and Development*, „Forum Qualitative Sozialforschung /Forum: Qualitative Social Research” nr 6(3), art. 27, www.qualitative-research.net/fqs-texte/3-05/05-3-27-e.htm
- Prus Robert (1996), *Symbolic Interaction and Ethnographic Research*, Albany: State University of New York Press.
- Sacks Harvey (1972), *On the Analyzability of Stories by Children*, w: John Gumperz, Deli Hymes (red.), *Directions in Sociolinguistics*, New York: Holt, Rinehart & Winston.
- Seale Clive, Gobo Giampietro, Gubrium Jaber F., Silverman David, red. (2004), *Handbook of Qualitative Research Practice*. London: Sage.
- Silverman David (1970), *The Theory of Organization. A Sociological Framework*, London: Heinemann.

- Silverman David (2001), *Interpreting Qualitative Data. Methods for Analyzing Talk, Text and Interaction*, London: Sage.
- Silverman David (2005a), *Doing Qualitative Research: A Practical Handbook*, London: Sage.
- Silverman David (2005b), *Instances or Sequences? Improving the State of the Art of Qualitative Research*, „Forum Qualitative Sozialforschung /Forum: Qualitative Social Research” nr 6(3), art. 30, www.qualitative-research.net/fqs-texte/3-05/05-3-30-e.htm.

Słowo wstępne

W tym miejscu chciałbym wyrazić nadzieję, że to słowo wstępne nie będzie dla czytelnika zbyt nudne. Wskazuję na to, że nie jest to wyjątek od reguły, że wstępne słowa w książkach powinny być ciekawe i pouczające. Wskazuję na to, że nie jest to wyjątek od reguły, że wstępne słowa w książkach powinny być ciekawe i pouczające.

Pisanie książek, jak większość tego, co robimy, jest powiązane z naszą własną biografią. Powiedziałem „powiązane”, ponieważ redukcja osobistych doświadczeń autora do kawałka jego pisarstwa jest zarówno nieodpowiednie, jak i głupie. Faktycznie nic bardziej nie wyprowadza mnie z równowagi niż niekończące się pokazowe dyskusje, których tematem jest raczej czyjaś „osobowość” niż jego praca. Tutaj zatem, jak i wszędzie, należy zaufać opowieści, a nie opowiadającemu.

Jednakże, zgodnie z konwencją, w tego rodzaju słowie wstępnym opowiadający powinien odslonić coś ze swej przeszłości i powodów, dla których pisze dane dzieło. Do stosuję się do tej konwencji. Oczywiście bez względu na to, jak przedstawię te kwestie, czytelnik dokona osądu samodzielnie.

Swoją karierę badawczą rozpocząłem 35 lat temu od studium dotyczącego przekonania i wartości młodych „białych kołnierzyków”. Pod wpływem socjologicznej teorii klasy i pozycji społecznej chciałem zbadać, jak na sposób, w jaki postrzegamy samych siebie i swoje przyszłe szanse zawodowe oddziałują miejsce, w którym pracujemy. Zastosowałem metodę ustrukturyzowanego wywiadu, a moja metodologia w pełni opierała się na standardowych formach badań ilościowych: początkowe hipotezy, tabele czteropole i testy statystyczne (zob. Silverman, 1968). Gdybym dokończył to studium, moja kariera mogłaby pójść w zupełnie innym kierunku.

Jednakże zacząłem mieć wątpliwości co do wiarygodności moich badań. Chociaż mogłem tak manipulować danymi, by przeprowadzić rygorystyczny test moich hipotez, dane te były w małym stopniu „surowe”, a w zbyt wysokim za pośrednictwem przez różnego rodzaju działania interpretacyjne. Jedne z ważniejszych pojawiały się w trakcie przeprowadzania wywiadów. Kiedy rozmawiałem z moimi respondentami, kierowałem się dążeniem do takiego zadawania pytań, który w niedostrzegalny sposób pozwalał mi na uzyskiwanie takich odpowiedzi, o jakie mi chodziło. Być może – myślałem – nie przetestowałem dokładnie moich pytań. Lub też to, jak tworzymy sensy w czasie konwersacji, jest zależne od umiejętności konwersacyjnych dnia codziennego, których nie można zredukować do rzetelnych technik ilościowych (zob. Antaki, Rapley, 1996).

W każdym razie, porzuciłem to studium i poszedłem w stronę teorii organizacji w kolejnej pracy, która stała się zarówno moją pracą doktorską, jak i sukcesem wydawniczym (Silverman, 1970). Następną dekadę spędziłem na zgłębianiu zastosowania dwóch współczesnych teorii nauk społecznych. Etnografia działu kadr organizacji sek-

tora publicznego (Silverman, Jones, 1976) pozostawała pod silnym wpływem etnometodologii (zob. podrozdz. 5.3.1) Harolda Garfinkla (2007). Z kolei analiza tekstów literackich (Silverman, Torode, 1980) wywodziła się z semiotyki (zob. podrozdz. 7.2) Ferdinanda de Saussure'a (2002). Studia te utwierdziły mnie w przekonaniu o wartości badań, u podstaw których leży konkretna teoria – przekonaniu, które przenika prezentowaną tu książkę.

Niemniej kierowanie się ściśle wyznaczonymi zasadami ma swoje ograniczenia. Choć powinniśmy doceniać płynące z nich korzyści, musimy być także świadomi kosztów, jakie w związku z tym ponosimy. Patrząc na moje wczesne prace, czuję, że były one nieco przeteoretyzowane. Być może nowo odkryte teorie wywołały u mnie taki entuzjazm, że nie pozwoliłem, by moje dane stały się dla mnie prawdziwym wyzwaniem, a nawet pewnym zaskoczeniem.

Takie przeteoretyzowanie jest stale obecnym niebezpieczeństwem, co wynika ze strachu panującego w naukach społecznych, że pewnego razu zostanie odkryty, tak jak w przypadku słynnego cesarza, brak szat (ostatni chlubny wyjątek stanowi praca Kendall i Wickhama, 1999, będąca doskonałym tekstem o Michelu Foucault). To, co nazywa się postmodernistycznym okresem eksperymentalnego pisarstwa etnograficznego (Denzin, Lincoln, 2000, s. 17, „piąty moment”), bardzo rzadko pojawia się w tej książce (zob. Silverman, 1997a, s. 239–240).

W moich ostatnich badaniach próbowałem znaleźć równowagę między „fotelem” teoretyka a „terenem” empiryka. Zarówno w etnografii klinik szpitalnych (Silverman, 1987), jak i w analizie konwersacyjnej poradnictwa na temat testów na HIV (1997b), podchodziłem do moich danych z większą ostrożnością, stawiając hipotezy indukcyjnie, używając metod porównawczych i określając przypadki odchyień (zob. podrozdz. 8.3.2). W obydwu studiach, inaczej niż w moich wcześniejszych pracach, zgłębiałem sposoby uczynienia moich badań bardziej odpowiednimi dla szerokiej, nieakademickiej rzeszy odbiorców, bez popadania w paternalistyczny ton (zob. rozdz. 9).

Jednakże te dwa ostatnie studia także wyrastają z powiązanych ze sobą założeń, którymi posłużyłem się w mojej pracy z 1976 r. Wszystkie trzy studia były oparte nie na wywiadach, ale na danych występujących naturalnie. Wszystkie one zajmowały się tym, jak uczestnicy danej sytuacji mówią do siebie nawzajem i koncentrowały się na umiejętnościach, które wykorzystywali, oraz na lokalnych funkcjach tego, co robili.

Tak jak w pierwszym wydaniu tej książki, tak i tutaj zainteresowania te nadają strukturę całemu wywodowi. To, co mam do powiedzenia, wywodzi się z konsternacji, jaką wywołuje u mnie ogromna większość badań „jakościowych”, o jakich można poczytać w wiodących periodykach naukowych. Konsternacja ta wynika z czterech powiązanych ze sobą tendencji, które w tym wprowadzeniu mogę jedynie wymienić bez podawania konkretnych przykładów (więcej szczegółów w: Silverman, 2000, s. 283–297):

1. Brak analitycznej odwagi, co przejawia się w tym, że kwestii budowania teorii poświęca się co najwyżej kilka pierwszych wersów artykułu, a resztę stanowi coś, co C. Wright Mills (2007) nazwał „abstrakcyjnym empiryzmem”. Jest on często powiązany z podkreśleniem „eksploracyjnej” natury prowadzonych badań, którą przeciwstawia się wysiłkowi testowania hipotez wyrastającemu ze zwiększającego się zasobu empirycznej wiedzy połączonej z podejściami analitycznymi.

2. Wysiłek, by utożsamiać badania jakościowe z „nieformalnymi”, „nieustrukturyzowanymi” wywiadami. Wydaje się czasami, że – odmiennie niż w przypadku badaczy ilościowych – naszym celem jest osiągnięcie stanu „empatii” w stosunku do ludzi i przeobrażenie się w lustra odbijające „doświadczenia” innych.

3. Używanie fragmentów danych na poparcie argumentacji badacza bez żadnego dowodu na to, że dane stojące w opozycji do niej w ogóle zostały zbadane. W zamian podejmuje się wysiłki, by wyeliminować kwestie trafności i rzetelności w badaniach (jako zarówno nieodpowiednią, jak i politycznie niepoprawną) i by zastąpić je innymi kryteriami, takimi jak „autentyczność”, w czym reprodukuje się „doświadczenie”.

4. Przekonanie, że bycie zwolennikiem określonej opinii moralnej lub politycznej determinuje to, jak analizujemy dane i to, co konstytuuje „dobre” badanie.

Jako przeciwstawne wobec tych wszystkich poglądów proponuję, co następuje. Po pierwsze, teoria społeczna nie jest „dodatkiem”, ale podstawą organizującą badania społeczne. Po drugie, chociaż „nieustrukturyzowane” wywiady mogą być użyteczne, musimy uznać odejście od danych występujących naturalnie, które są wszędzie wokół nas, i być ostrożnym, jeśli chodzi o romantyczny impuls, który utożsamia „doświadczenie” z „autentycznością” (zob. podrozdz. 1.1.2; Atkinson, Silverman, 1997).

Po trzecie, chcę mocno podkreślić istotność kwestii trafności i rzetelności w badaniach terenowych: nie może nas satysfakcjonować to, co gdzie indziej określone jest jako „przemawiająco przekonująca opowieść” (Silverman, 1989a). W przeciwieństwie do założenia, na którym opiera się wielu badaczy społecznych i sponsorów badań, zdolność do generalizowania nie powinna być problemem w badaniach jakościowych.

W końcu, idąc za przykładem Maxa Webera (1998), chciałbym wskazać na kwestię miejsca wartości, która pojawia się przy wyborze tematu badawczego i przy omawianiu wyników badań. Jednocześnie całkowicie odrzucam „bycie zwolennikiem czegoś” jako podstawę do oceny wyników badań, a nawet jako standard, który ma określić także to, co jest dla innych odpowiednim tematem. Niestety, nie jestem pewien, czy „polityczna poprawność” (albo radykalnie lewicowa, albo menedżersko-prawicowa) rzeczywiście nie ma wpływu na decyzje niektórych sponsorów i wydawców.

Nie oznacza to jednak, że czytelnik może poszukiwać w tej książce jakichś polemik. Moim podstawowym celem jest pokazanie wartości wielu metodologii w naukach społecznych i wyposażenie czytelnika w kilka umiejętności niezbędnych do zastosowania tychże metodologii.

Książka ta skupia się raczej na przekazaniu sztuki prowadzenia badań społecznych niż pasywnych umiejętności wyrzucania z siebie odpowiednich odpowiedzi na egzaminie z metodologii. Mick Bloor (1978, s. 545) przedstawił to bardzo jasno:

Jest czymś powszechnym wśród socjologów prowadzących badania, że ich teksty na tematy metodologiczne mają bardzo ograniczone zastosowanie dla projektowania badań. Z pewnością nie zawierają one szablonów, które można by bezproblemowo zastosować do rozwiązania określonych problemów badawczych [...]. Teksty metodologiczne, które są postrzegane przez socjologów robiących badania jako najbardziej użyteczne, to te, które opierają się na określonych projektach badawczych, a nie na ogólnym przeglądzie technik metodologicznych.

Tak jak wcześniej, tak i teraz uważam, że uczenie nie ma nic wspólnego z wklepywaniem na pamięć zalet i wad różnych podejść czy metod. To właśnie dlatego moje omó-

wienie zostało zilustrowane wieloma szczegółowymi przykładami studiów z zakresu badań jakościowych.

Skuteczność podręcznika zależy od dostarczenia atrakcyjnych doświadczeń uczącemu się. W starożytnej Grecji Sokrates starał się rozwijać rozumowanie u swych uczniów, zadając im celne pytania. Dużo bliższy współczesności inny filozof, Ludwig Wittgenstein, wypełnił swą książkę *Dociekania filozoficzne* (2004) setkami prowokacyjnych pytań. Co ciekawe, to właśnie czas, kiedy uczył w szkole podstawowej, pokazał mu, że prawdziwe uczenie polega na pracy z konkretnymi przykładami.

Uczenie się przez praktykę jest wspaniałym sposobem na zastosowanie swej wiedzy i przekształcenie jej w użyteczne umiejętności. Nie straciło to na aktualności nawet w przypadku programów uczenia na odległość (takich jak Brytyjski Uniwersytet Otwarto). Dlatego też dostarczam czytelnikowi wielu ćwiczeń powiązanych z tym, o czym mowa w tekście, angażujących w zbieranie i/lub analizowanie danych. Moim celem jest nauczenie użytkowników tego podręcznika kilku podstawowych umiejętności: stawiania pytań badawczych i analizowania danych jakościowych. Przekonałem się na kursie podstawowym, że egzaminowanie na podstawie wykonanych ćwiczeń daje studentom możliwość wykazania się umiejętnościami w sposób, który jest zwykle nieosiągalny przy zastosowaniu zwykłych metod egzaminacyjnych.

Uważam, że największe wyzwanie dla tych umiejętności stanowi definiowanie problemów badawczych i analizowanie danych. Książka ta nie jest jednak „książką kucharską” – nie omawia szczegółowo wielu praktycznych kwestii pojawiających się w procesie badawczym (np. jak uzyskać dostęp, jak przedstawić się badanym). Niektóre z nich można rozstrzygnąć tylko dzięki praktycznemu doświadczeniu, inne znów zawierają w sobie ukryte kwestie analityczne (np. dotyczące natury obserwacji), które omówiono w tej książce.

Wszystkie te problemy zostały poruszone w pierwszym wydaniu *Interpretacji danych jakościowych*. Jaki jest zatem powód, by przygotować nowe wydanie? Być może wyjaśni to lista najważniejszych zmian, jakie tutaj poczyniono:

- jest to tekst poszerzony i uaktualniony o liczne prace jakościowe z lat 90.,
- wszystkie rozdziały zostały przeredagowane tak, by były jaśniejsze,
- pojawił się nowy rozdział (7) dotyczący obrazów wizualnych i znacznie rozbudowane omówienie analizy dyskursu (podrozdz. 6.4),
- znacznie zwiększono liczbę ćwiczeń dla studentów i umieszczono je na końcu każdego rozdziału,
- starałem się jak najbardziej uprzyścić tekst studentom – główne zagadnienia i polecane lektury znajdują się teraz na końcu każdego rozdziału, a terminy techniczne są pogrubione i znajdują się w słowniczku na końcu książki,
- świadomie dążyłem do tego, by tekst ten był jak najbardziej interdyscyplinarny, gdyż zainteresowanie badaniami jakościowymi poza socjologią i antropologią wzrasta, a dotyczy to takich dyscyplin, jak psychologia, geografia, systemy informatyczne, promocja zdrowia, zarządzanie i wiele innych.

Uważam ten przeredagowany tekst za książkę stanowiącą całość z moją ostatnią pracą – *Doing Qualitative Research* (Silverman, 2000), będącą przewodnikiem po problemach prowadzenia projektu badawczego. Ta książka ma charakter bardziej wstępny

i razem z dołączoną antologią (Silverman, 1997a) stara się dać studentom podstawy, których potrzebują, zanim zaczną cieszyć się własnymi studiami z badań jakościowych.

Żeby pokazać, co rozumiem przez „podstawy”, użyję słów Wittgensteina, który kończąc swoją książkę *Tractatus logico-philosophicus*, napisał:

Tezy moje wnoszą jasność przez to, że kto mnie rozumie, rozpozna je w końcu jako niedorzeczne; gdyż przez nie – po nich – wyjdzie ponad nie. (Musi niejako odrzucić drabinę, uprzednio się po niej wspiąwszy).

Musi te tezy przezwyciężyć, wtedy świat przedstawi mu się właściwie [1997, 6.54].

Mam nadzieję, że książka ta będzie służyła jako Wittgensteinowska drabina, dostarczająca podstaw studentom, którzy następnie odbiją się od niej do swoich własnych badań – raczej do odkrywania nowych terytoriów niż do podtrzymywania wygodnych ortodoksji.

Do drugiego wydania tej książki przyczyniło się wielu moich przyjaciół. Pomagali mi m.in.: Vladimir Andrie, Mick Bloor, Norman Denzin, Mike Emmison, Jay Gubrium, Jim Holstein, Moira Kelly, Anssi Peräkylä, Jonathan Potter, Anne Ryen i Paul ten Have. Ogromne podziękowania należą się także mojemu redaktorowi z wydawnictwa Sage, Simonowi Rossowi. Oczywiście tylko ja odpowiadam za wszelkie pozostawione w niej błędy i niedopatrzienia.

Londyn

David Silverman